

JEAN-JACQUES
ROUSSEAU

**Dillerin Kökeni
Üzerine Deneme**

Melodi ve Müziksel
Taklitle İlişki İçinde

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

DİLLERİN KÖKENİ
ÜZERİNE DENEME
MELODİ VE MÜZİKSEL TAKLİTLE
İLİŞKİ İÇİNDE

Can Klasik

Dillerin Kökeni Üzerine Deneme: Melodi ve Müziksel Taklitle İlişki İçinde,

Jean-Jacques Rousseau

Fransızca aslından çeviren: İnci Malak Uysal

Essai sur l'origine des langues où il est parlé de la mélodie, et de l'imitation musicale

İlk baskı: Du Peyrou, 1781

Çeviriye kaynak alınan basım: Éditions Larousse, 1990

© 2022, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Temmuz 2022, İstanbul

Bu kitabın 1. baskısı 5000 adet yapılmıştır.

Dizi editörü: Ayça Sezen

Editör: Cansu Varol İzmirli

Düzeltili: Melis Oflas

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Sanat yönetmeni: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Kapak illüstrasyonu: Ezgi Pancar

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-5800-3

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza Giz, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750758003

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

DİLLERİN KÖKENİ
ÜZERİNE DENEME

MELODİ VE MÜZİKSEL TAKLİTLE
İLİŞKİ İÇİNDE

DENEME

Fransızca aslından çeviren

İnci Malak Uysal

♥can

Jean-Jacques Rousseau'nun Can Yayınları'ndaki diğer kitabı:

Siyasal Gövde, 2020

JEAN-JACQUES ROUSSEAU, 1712'de Cenevre'de dünyaya geldi. Cenevreli filozof ve yazar, *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev*'den *Émile*'e, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*'ndan *İtiraflar*'a, insanlık tarihinde çığır açan Aydınlanma düşüncesinin en önemli Romantik düşünür-yazarıdır. *Toplum Sözleşmesi* ise 1762'de yayımlandığı günden bugüne toplumların bir arada yaşayışlarına ilişkin en temel düşünce yapıtlarından biri olma özelliğini sürdürmektedir. Rousseau 1778'de Ermenoville'de hayatını kaybetmiştir.

İNCİ MALAK UYSAL, 1973'te İzmir'de doğdu. İzmir Saint Joseph Lisesi'ni ve Dokuz Eylül Üniversitesi Turizm İşletmeciliği Bölümü'nü bitirdi. Önemli çevirileri arasında *Kliniğin Doğuşu* (Michel Foucault), *Kritik ve Klinik*, *Sacher-Masoch'un Takdimi*, *Müzakereler* (Gilles Deleuze), *Biz Hiç Modern Olmadık* (Bruno Latour), *Mavi: Bir Rengin Tarihi* (Michel Pastoureau), *İnsanlığın En Eski Muamması* (Bertrand David - Jean-Jacques Lefrère), *Öznellik Nedir* (Jean-Paul Sartre) yer alır. Bodrum'da köyde yaşıyor ve bir kitabevi işletiyor.

İçindekiler

I. Bölüm: Düşüncelerimizi İletmenin Çeşitli Yollarına Dair	11
II. Bölüm: Sözün İlk İcadının İhtiyaçlardan Değil, Tutkulardan Kaynaklanması	17
III. Bölüm: İlk Dilin Mecazlı Olmak Zorunda Olması	18
IV. Bölüm: İlk Dilin Ayırıcı Özellikleri ve Geçirmiş Olması Gereken Değişimlere Dair	19
V. Bölüm: Yazıya Dair	21
VI. Bölüm: Homeros'un Yazmayı Bilmesinin Olası Olup Olmadığına Dair	27
VII. Bölüm: Modern Prozodiye Dair	29
VIII. Bölüm: Dillerin Kökenindeki Genel ve Yerel Farklılık	34
IX. Bölüm: Güney Dillerinin Oluşumu	35
X. Bölüm: Kuzey Dillerinin Oluşumu	49
XI. Bölüm: Bu Farklar Üzerine Düşünümler	51
XII. Bölüm: Müziğin Kökeni ve İlişkileri	53
XIII. Bölüm: Melodi Üzerine	56
XIV. Bölüm: Armoni Üzerine	59
XV. Bölüm: En Canlı Duyumlarımızın Çoğu Zaman Manevi İzlenimlerle Harekete Geçmesi	62

XVI. Bölüm: Renklerle Sesler Arasındaki Yanlış Benzerlik.....	64
XVII. Bölüm: Müzisyenlerin Sanatlarına Zarar Veren Hatası.....	68
XVIII. Bölüm: Yunanların Müzikal Sisteminin Bizimkiyle Hiçbir İlgisinin Olmaması	68
XIX. Bölüm: Müzik Nasıl Yozlaştı?	70
XX. Bölüm: Dillerin Yönetimlerle İlişkisi	74

I. BÖLÜM

Düşüncelerimizi İletmenin Çeşitli Yollarına Dair

Söz, insanı hayvanlardan ayırır: Dil, ulusları kendi içlerinde ayırır; bir insanın nereli olduğunu ancak o konuştuğuktan sonra anlarız. Kullanım ve ihtiyaç, herkese ülkesinin dilini öğretir; ama bu dili başka bir ülkenin değil de, kendi ülkesinin dili yapan nedir? Bunun cevabını vermek için, yere bağlı olan ve bizzat töreden önce gelen kimi nedenlere kadar inmek gerekir: Söz, ilk toplumsal kurum olarak, biçimini yalnızca doğal nedenlere borçludur.

Bir insan, başka bir insan tarafından, hisseden, düşünen ve kendisine benzeyen bir varlık olarak kabul edildiği anda, karşısındakine duygularını ve düşüncelerini iletme arzusu ya da ihtiyacı, insana bunun yollarını aratmıştır. Bu yollar ancak, bir insanın bir başkası üzerinde etkili olabileceği tek araç olan duyulardan çıkarılabilir. İşte, düşünceyi ifade etmek için, duyulur işaretlerin kuruluşu. Dilin mucitleri bu şekilde akıl yürütmemişlerdir, ama içgüdü onlara sonucu esinlemiştir.

Bir başkasının duyularını etkileyebileceğimiz genel yollar ikiyle sınırlıdır, onlar da hareket ile sestir. Hareketin etkisi dokunmayla dolaysız ya da jestle dolaylıdır: Sınırı kolun uzunluğu olan ilki, uzaktan iletilemez; ama diğeri görsel ışın kadar uzağa ulaşır. Böylece, bir yere da-

ğılmış insanlar arasındaki dilin pasif organları olarak geriye yalnızca görme ile işitme kalır.

Jestin diliyle sesin dili eşit derecede doğal oldukları halde, birincisi daha kolaydır ve uzlaşmalara daha az bağlıdır: Zira gözümüze çarpan nesnelere kulağımıza gelenlerden daha fazladır ve şekiller seslerden daha çeşitlidir; aynı zamanda daha anlamlıdır ve daha kısa sürede daha çok şey söylerler. Desenin mucidinin aşk olduğu söylenir; sözü de icat edebilirdi, ama daha az memnuniyetle. Sözen pek memnun olmadığı için ona tenezzül etmez: Kendini ifade etmek için daha canlı yollara sahiptir. Büyük bir zevkle âşğının gölgesini çizen kadın ya ona bir şeyler söyleseydi! Bu fırça hareketini vermek için hangi sesleri kullanırdı?

Jestlerimiz, doğal tedirginliğimizden başka bir şeyi belirtmez; ama benim bahsetmek istediğim bu jestler değil. Avrupalılardan başka hiç kimse konuşurken el kol hareketi yapmaz: Dillerinin bütün kuvveti kollarındadır adeta; buna bir de ciğerlerin kuvvetini eklerler, ama tüm bunlar yine de onların hiçbir işine yaramaz. Bir Frenk, çok söz sarf etmek için çarpınıp durur, bedenini sıkıntıya sokarken, bir Türk, piposunu bir an için ağzından çıkarır, kısık sesle iki kelime söyler ve bir cümleyle onu ezer.

Birçok güzel dilbilgisiyle birlikte Mısırlıların simgelerine artık anlamadığımız gibi, aynı nedenden ötürü, el kol hareketi yapmayı öğrendiğimizden beri, pantomim sanatını unuttuk. Eskiler, en canlı şekilde söylediklerini, sözcüklerle değil, işaretlerle ifade ediyorlardı; onu söylemiyorlar, gösteriyorlardı.

Açın tarihe bakın! Gözlere hitap etme yollarıyla dolu olduğunu göreceksiniz; ki bunlar yerine konulmuş olabilecek tüm söylevlerden daha emin bir etki yaratmaktan hiçbir zaman geri kalmamışlardır. Konuşmadan önce sunulan nesne imgelemi sarsar, merak uyandırır, zihni be-

lirsizlik ve söylenecek şeyin beklentisi içinde bırakır. Onlar için jestin çoğu kez söylevden önce geldiği İtalyanların ve Provence'luların, kendilerini daha iyi, hatta daha zevkle dinletmenin yolunu böyle bulduklarını fark ettim. Ama en enerjik dil, işaretin biz daha konuşmadan önce her şeyi söylediği dildir. Tarquinius, Thrasybulos haşhaşların tepelerini keserken, İskender gözdesinin ağzına mührünü vururken, Diogenes Zenon'un önünde dolaşıp dururken sözcüklerle olduğundan daha iyi konuşuyorlar mıydı? Hangi dolambaçlı söz aynı fikirleri bu kadar iyi ifade etmiştir? Ordusuyla İskit Ülkesi'ne giren Darius, İskitlerin kralından bir kurbağa, bir kuş, bir fare ve beş ok alır: Ulak hediyesini sessizce bırakıp gider. Bu korkunç nutuk anlaşılır ve Darius mümkün olan en kısa sürede aceleyle ülkesine döner. Bu işaretlerin yerine birer harf koyun: Ne kadar tehditkâr olursa, o kadar az korkutacaktır; Darius'un gülüp geçeceği bir palavradan başka bir şey olmayacaktır.

Efrayimli Levili, eşinin ölümünün intikamını almak istediğinde, İsrail kabilelerine hiçbir şey yazmadı; eşinin bedenini on iki parçaya ayırıp onlara gönderdi. Bu dehşetengiz görüntü karşısında, hep bir ağızdan bağıarak silahlara sarıldılar: Hayır, atalarımızın Mısır'dan çıktığı günden bugüne kadar, İsrail'de böyle bir şey asla başımıza gelmedi. Ve Benyamin'in kabilesinin kökü kazındı.¹ Günümüzde savunmalarla, tartışmalarla, belki de alaylarla yorumlanan bu olay uzadıkça uzadı ve suçların en dehşetli olanı nihayetinde cezasız kaldı. Tarla sürmekten gelen Kral Saul, aynı şekilde sabanının öküzlerini doğradı ve Yaveş kentine yardım etmek üzere İsrail'i harekete geçirmek için benzer bir işaret kullandı. Yahudi peygam-

1. Geriye kadınsız ve çocuksuz yalnızca 600 erkek kalmıştır. (Aksi belirtilmedikçe bütün notlar yazara aittir.)

berleri, Yunan yasa koyucuları halka çoğu zaman duyulur nesnelere sunarak, bunlar sayesinde, onlarla uzun söylevlerle başaramayacakları kadar iyi konuşuyorlardı; Athenaeum'un aktardığına göre, hatip Hyperides'in savunması için tek bir söz bile etmeyerek fahiş Phryne'nin affedilmesini sağlaması, etkileri tüm zamanlarda görülen, dilsiz bir belagattir.

Öyleyse, gözlere, kulaklara konuşulduğundan daha iyi konuşulur. Bu bakımdan Horatius'un yargısının doğruluğunu hissetmeyen yoktur. Hatta en belagatli söylevlerin, içine en çok imgenin katıldığı söylevler olduğu görülür ve sesler ancak renk etkisi yaptıklarında en yüksek enerjiye sahip olurlar.

Ama yüreği coşturmak ve tutkuları ateşlemek söz konusu olduğunda, iş değişir. Üst üste darbeler vuran söylevin art arda bıraktığı izlenim, bir bakışla her şeyi gördüğümüz nesnenin kendi varlığından başka bir heyecan verir size. Çok iyi bilinen bir ıstırap durumunu varsayın, acı çeken kişiyi gördüğünüzde, ağlayacak kadar duygulanmanız güç olacaktır; ama ona bütün hissettiklerini anlatacak kadar zaman tanıdığınızda, siz de hemen göz yaşlarına boğulursunuz. Trajedi sahneleri işte böyle etki eder.¹ Bir tek söylevsiz pantomim sizi neredeyse sakin bırakacaktır; jestsiz söylev sizi hüngür hüngür ağlatacaktır. Tutkuların kendi jestleri vardır; ama kendi vurguları da vardır ve yüreğimizi hoplatan, sesini gizleyemediğimiz bu vurgular, o sesle kalbimizin içine kadar işler, bize rağmen vurguları çekip çıkaran duyguları kalbe taşır ve duyduğumuzu hissetmemizi sağlar. Sonuç olarak,

1. Sahte kederlerin bizi neden gerçeklerinden daha fazla etkilediğini başka yerde anlatmıştım. Zamanında hiçbir bedbahta acımamış olan trajediye bunca hicirlik. Tiyatronun icadı, izzetinefsimizi hiç sahip olmadığımız erdemlerle gururlandırdığı için hayranlık uyandırır.

görünür işaretler taklidi daha doğru kılar, ama ilgi seslerle daha çok uyanır.

Bu bana şunu düşündürüyor: Her zaman yalnızca fiziksel ihtiyaçlarımız olmuş olsaydı, asla konuşamayabilirdik ve sadece jest diliyle pekâlâ anlaşabilirdik. Bugünkü toplumlardan çok da farklı olmayan, hatta hedefleri doğrultusunda daha iyi ilerlemiş toplumlar kurabilirdik. Yasalar koyabilir, liderler seçebilir, sanatlar icat edebilir, ticareti yerleştirebilir ve sözün yardımıyla yaptığımız neredeyse onca şeyi tek kelimeyle yapabiliirdik. Selamların¹ mektup dili, Doğulu iltifatların sırlarını kışkıncılardan hiç korkmadan en iyi korunmuş haremlere iletir. Bey'in dilsizleri kendi aralarında anlaşılır ve onlara işaretlerle söylenen her şeyi, söylev yoluyla söylenebileceği kadar iyi anlarlar. Bay Pereyra ve onun gibi, dilsizlere yalnızca konuşmayı değil, ne söylediklerini bilmeyi de öğretenler, onlara önceden daha az karmaşık olmayan bir başka dil öğretmek zorundadırlar, ki bu dilin yardımıyla onların bu dili anlamalarını sağlayabilsinler.

Chardin, Hindistan'da, aracı tüccarların, birbirlerinin elini tutarak ve el tutuşlarını hiç kimsenin farkına varamayacağı şekilde değiştirerek, tüm işlerini herkesin önünde, ama gizlice, birbirlerine tek bir kelime bile etmeden gördüklerini söyler. Bu araçların kör, sağır ve dilsiz olduğunu varsayın, kendi aralarında daha az anlaşamayacaklardır; bu da şunu gösterir ki, aktif olduğumuz iki duyudan yalnızca biri, bir dil oluşturmamız için yeterlidir.

Aynı gözlemler yoluyla öyle görünüyor ki, düşüncelerimizi iletme sanatının icadı, bu iletişiminde işimize ya-

1. Selamlar, bir portakal, bir kurdele, kömür, vb. gibi en bildik şeylerdendir; bu dilin kullanıldığı ülkelerdeki tüm âşıklar, bunların gönderilmesinin ne anlama geldiğini bilirler.

rayan organlardan çok, insana organlarını bu doğrultuda kullandıran ve o organların yokluğunda, başkalarını aynı amaçla kullandıracak olan insana özgü bir yetiye bağlıdır. İnsana istediğiniz kadar üstünkörü bir düzenleme verin: Kuşkusuz daha az fikir edinecektir; ama yeter ki kendisiyle benzerleri arasında, birinin etkili olup diğerinin de hissedeceği kimi iletişim yolları olsun, sonunda edinecekleri tüm fikirleri birbirlerine iletmeyi başarsaklardır.

Hayvanların bu iletişim için düzenlemeleri yeterli olmanın çok daha ötesindedir, ama içlerinden hiçbiri onu kullanmamıştır. İşte bu, bana pek karakteristik bir farklılık gibi geliyor. Bir arada çalışan ve yaşayanların; kunduzların, karıncaların, arıların kendi aralarında iletişim kurmak için doğal bir dilleri vardır, bundan hiç kuşku duymuyorum. Kunduzların diliyle karıncaların dilinin jest dili olduğuna ve yalnızca gözlerle konuştuklarına inanmak bile yerinde olur. Ne olursa olsun, bu dillerin her biri doğal olduklarından, edinilmiş olmadıklarından; bu dilleri konuşan hayvanlar onlara doğuştan sahiptir, hepsi sahiptir ve her yerde aynısına sahiptir; hiç değiştirmezler, en ufak bir ilerleme kaydetmezler. Uzlaşım dili yalnızca insana aittir. İşte insanın gerek iyiye, gerekse kötüye doğru gelişme göstermesinin ve hayvanların bunu hiç yapmamasının nedeni budur. Bir tek bu fark bile çok daha ileri gidiyor gibi görünüyor: Organlardaki farklılıklarla açıklandığı söyleniyor. Bu açıklamayı merakla bekliyorum.

II. BÖLÜM

Sözün İlk İcadının İhtiyaçlardan Değil, Tutkuların Kaynaklanması

O halde, inanılan o ki, ilk jestleri ihtiyaçlar yaptırmış, ilk sesleri de tutkular çıkartmıştır. Bu ayrımlarla olguların izini sürerek, belki de dillerin kökenine ilişkin şimdiye kadar yaptığımızdan çok farklı bir şekilde akıl yürütmek gerekirdi. Bildiğimiz en eski diller olan Doğu dillerinin dehası, oluşumlarında yer aldığını sandığımız didaktik ilerlemeyi tamamen yalanlar. Bu dillerde yöntemsel ve rasyonel hiçbir şey yoktur; canlı ve mecazlıdır. İlk insanların dilinin geometricilerin dillerinden geldiği söyleniyordu ama bunların şairlerin dilleri olduğunu görüyoruz.

Böyle olmuş olmalı. Önce akıl yürütülmedi, önce hissedildi. İnsanların ihtiyaçlarını ifade etmek için sözü icat ettikleri ileri sürülür; bu kanı bana savunulamaz gibi geliyor. İlk ihtiyaçların doğal etkisi, insanları yaklaştırmak değil, uzaklaştırmak olmuştur. Türün yayılması ve yeryüzünün çarçabuk nüfuslanması için böyle olması gerekiyordu; aksi takdirde, insan türü dünyanın bir köşesine yığılır ve geri kalan her yer kurak birer çöl olur kalırdı.

Bir tek bundan şu sonuç açıkça ortaya çıkıyor ki, dillerin kökeni kesinlikle insanların ilk ihtiyaçlarına bağlı değildir; onları birbirinden uzaklaştıran nedenden, onları birleştiren yolun çıkması abes olacaktır. O halde bu köken nereden gelebilir? Manevi ihtiyaçlardan, tutkuların. Yaşamaya çalışma zorunluluğunun kaçmaya zorlanması gibi, tüm tutkular da insanları birbirlerine yaklaştırır. Onların ilk sesleri çıkartmasına neden olan, açlık ve susuzluk değil, sevgi, nefret, acıma, öfkedir. Meyveler elimizden kaçmaz, konuşmadan da beslenebiliriz; yemek

Dillerin Kökeni Üzerine Deneme, Aydınlanma düşüncesinin en önemli figürlerinden Rousseau'nun dilin doğuşu ve gelişimini ele aldığı, dil ve iletişim kavramları üzerine temel ve ölümsüz bir inceleme.

Sesler nasıl dile dönüşür? Neden konuşmaya ihtiyaç duyarız? İnsan nasıl toplumlaşmıştır ve dil bu değişimin neresinde durur? Noktalama işaretlerine neden ihtiyaç duyulmuştur? Anlaşmak için konuşmak gereklilik midir, yoksa insan yalnızca beden diliyle de anlaşılabilir mi? Peki konuşma nasıl şarkıya dönüşmüştür? Tüm bu sorulara yanıtlar aradığı denemesinde Rousseau yalnızca dille sınırlı kalmaz, birer dil olarak müzik ve resmi de tıpkı cümleyi öğelerine ayırıcasına bileşenlerine ayırır, tüm bu kavramları medeniyet ve toplumlaşma bağlamında da değerlendirir.

#kısaklasikler #fransızklasikleri #aydınlanma #dilindoğuşu #iletişim #müzikverenik

Kapak illüstrasyonu: Ezgi Pancar

ISBN 978-975-07-5800-3

9 789750 758003